

ΣΤΕΛΙΟΥ ΠΑΠΑΘΕΜΕΛΗ

Ο ΙΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΩΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Μνήμη δικαίου μετ' εγκωμίων η μνήμη του τιμώμενου αλησμόνητου Καθηγητού Ιωάννου Παπαζαχαρίου. Πιστεύω ότι τηρουμένων των αναλογιών και των αποστάσεων μπορεί να επαναληφθεί για κείνον ο λόγος του Πλουτάρχου: «Οἷς εἶπεν, οἷς ἔπραξεν καὶ οἷς ἐπαίδευσεν ἐγένετο φιλόσοφος».

Μικρή κατάθεση στη μνήμη του το κείμενο που ακολουθεί.

Η θέση του Ίωνος Δραγούμη στα νεοελληνικά γράμματα, την πολιτική σκέψη και κυρίως την πράξη είναι πράγματι δεσπόζουσα. Γοητευτικός στη μορφή, συναρπαστικός στο λόγο και αποφασιστικός (και για τούτο αποτελεσματικός) στο έργο, σφράγισε ανεξίτηλα το πέρασμά του. Ανήκε στο σχετικά σπανιότερο είδος δημοσίων ανδρών που είναι ταυτόχρονα και «ρητήρες» λόγων και «πρηκτήρες» έργων. Η συμβολή του στην αρτιότερη οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα είναι η αψευδέστερη μαρτυρία της ανεπιφύλακτης ολοκληρωτικής αφιέρωσής του σε επικίνδυνες εθνικές αποστολές στη φλεγόμενη Μακεδονία και την Πόλη.

Αν η πράξη του εκ Βογατζικού καταγομένου αγωνιστή συγκινεί, η διατύπωση ενός συγκροτημένου και οραματικού πολιτικού λόγου πάνω σε υπαρξιακά ερωτήματα του Ελληνισμού είναι τελικά μια άλλη μορφή που διατηρεί πάντα τη διάρκεια και την επικαιρότητά της.

Ο Δραγούμης δίδαξε και διδάσκει και σήμερα. Μ' αυτήν την έννοια ανήκει δικαιωματικά στους Δασκάλους του Γένους. Ο τραγικός — σαν σε σκηνή αρχαίας τραγωδίας — θάνατός του τον κατατάσσει στους μάρτυρες του Ελληνισμού.

«Εσένα δεν σου στέκει ανθρώπου θρήνος
μόνο το σκούσμα αισχύλειας μιας Κασσάνδρας
στο λόγο αρχοντικός ανθούσες κρίνος
στην πράξη όπου κι όπως είσουν ο άντρας.
Μαρτύρων και ηρώων αίμα το αίμα
που το αγρικούσες κι έβραζεν εντός σου
του μάρτυρα σου φόρεσε το στέμμα
στο θάνατό σου»

(Κωστής Παλαμάς)

Όλα σχεδόν τα κείμενα του Δραγούμη έχουν χαρακτήρα μανιφέστου προς το έθνος. Οι παλαιότεροι έβρισκαν σ' αυτά την ευγένεια του ύφους και του ήθους και πάντοτε την ένταση της ψυχής ενός γοητευτικού ανθρώπου. Ξεχώριζαν ακόμη τον γνώριμο ατομοκεντρισμό του Νίτσε — όχι ο Ίων δεν δείχνει να αποθεώνει ποτέ τον υπεράνθρωπο του Γερμανού συγγραφέα — και την πατριωτική έξαρση του Barrès. Σίγουρα γιατί ο τελευταίος πέρα από την εξέχουσα θέση στα γαλλικά γράμματα στάθηκε ανάχωμα στον ενδοτισμό των συμπατριωτών του κατά τον α' παγκόσμιο πόλεμο και πάλεψε να εξουδετερώσει κάθε ηττοπαθή διάθεσή τους.

Πολλές από τις ιδέες του Δραγούμη έχουν αυτή την ώρα μια ολοζώντανη επικαιρότητα. Ακτινογραφούν κατάσταση τωρινή. Ο μικροελλαδισμός του κράτους και η μοιρολατρική διάθεση της ιθύνουσας πνευματικής και πολιτικής τάξης του τότε, αλλά, φευ, και τώρα είναι ολόιδια φαινόμενα! Οι σημερινοί φλύαροι και αφερέγγυοι ειρηνολόγοι είναι όπως και οι τοτινοί, πρόθυμοι δια πάσαν υποχώρηση. Αρκεί να τους ζητηθεί! Δύο ρεύματα κυριαρχούσαν και τότε. Το «ελλαδικό» και το «ελληνικό». Το πρώτο εξέφραζε το κράτος, της Μελούνας το μικροσκοπικό κράτος. Το δεύτερο τον όπου γης ελεύθερο και αλύτρωτο Ελληνισμό. Το «ελλαδικό» άβουλο, αναποφάσιστο και ανασφαλές ζει με την ψευδαίσθηση μιας απατηλής αυτάρκειας. Γέννημα του Μεγάλου Ξεσηκωμού του 1821 (και μέγεθος των «προστατίδων» Δυνάμεων) ξέχασε γρήγορα την προέλευσή του και την αποστολή του. Προορισμένο να υπηρετήσει το έθνος παρητήθη — το έπραξαν οι ηγετικοί κύκλοι — ενωρίτατα από αυτό το χρέος. Αντί να στοχεύσουν να μεγεθύνουν το κράτος στα όρια του έθνους, τοποθέτησαν το έθνος στην προκρούστεια κλίνη του μικροελλαδισμού για να το συρρικνώσουν στα μέτρα

τους. Αμείλικτος είναι ο διανοούμενος πολιτικός και για τους άλλους, τους ιδεολόγους, του «μέσου όρου». Αυτούς που αυτοονομάζονται σήμερα «ρεαλιστές».

«Οι ολιγόπιστοι αν όχι οι άπιστοι (εννοεί εθνικά όχι θρησκευτικά) αυτοί άνθρωποι, ανάξια παιδιά και εγγόνια εκείνων που δεν σάστισαν να τα βάλουν με μιαν αυτοκρατορία, κατάντησαν ταπεινότατοι πινακογλείφτες της Τουρκιάς και της Ευρώπης.»

Είναι τρομαχτικός ο εθνικός εκμιθριδατισμός και η γεωμετρική πρόοδος με την οποία επεκτείνεται και διαβρώνει τις ψυχές των Ελλήνων. Ξεκινούσε η υπόθεση από το αθηναϊκό κράτος και ύστερα επεκτεινόταν στους εκτός. Εκείνους που βαστούσαν περισσότερο. Όμως «η πολύχρονη απαντοχή εκούραζε τον κόσμο και έσπρωχνε κάποιους από τους εξωμερίτες να κατηφορίζουν κατά το συμβιβασμό». Τότε αντικαθιστούσαν τη Μεγάλη Ιδέα με αυτήν ενός «μικρού και νοικοκυρεμένου κράτους χωρίς πόθους». Και για αυτοϊκανοποίηση ανακάλυπταν το υποκατάστατο της λεγόμενης «μέσης ιδέας των προσθηκών». Δηλαδή ένα ψευτοκόκκαλο.

Και τότε λοιπόν, αμέσως μετά την ταπείνωση του 1897 και λίγο πριν τη Μεγάλη Εξόρμηση του 1912 ο ελλαδικός κόσμος είχε περάσει κρίση εθνικής αυτοπεποίθησης και είχε καταντήσει λαός χωρίς εθνικές επιθυμίες. Και τότε στόχος ήταν ο επηρεασμός των έξω Ελλήνων για να γίνουν και αυτοί λιγότερο απαιτητικοί και πιο συμβιβαστικοί. Και τότε εθνικό ζήτημα δεν υπήρχε, μονάχα κρητικό — διάβαζε αντί κρητικό: κυπριακό το οποίο μισοϋπάρχει τελματωμένο σήμερα. Κατά τα λοιπά οι Ελλαδίτες παροτρύνονται σε «αποσκοπιανοποίηση, από σήμερα». Όπερ σημαίνει ότι μοναδικός τρόπος λύσης των εθνικών μας θεμάτων είναι η άνευ όρων παράδοση στις αξιώσεις του αντιπάλου. Και η παραίτηση από το δικαίωμα. Έτσι τελειώνει το πρόβλημα και μαζί το δικαίωμα.

Θα αντιληφθούν, άραγε, οι νυν Έλληνες όσο σχετικώς έγκαιρα το αντελήφθησαν οι Έλληνες των Βαλκανικών πολέμων ότι κατά την έκφραση του Ίωνα «αυτά που του έψαλλαν [και του ψάλλουν] οι βραχμάνες του γένους [πολυώνυμοι πολιτικοί αναλυτές, ειρηνολόγοι, και ένιοι του πολιτικού κόσμου κτλ.) ήταν μια μεγάλη βλακεία και το έθνος είναι ζωντανό»; Το έθνος πράγματι είναι ζωντανό, ευτυχώς συχνά, σε πείσμα των κάθε λογής ταγών του.

«Δεν έχει το δικαίωμα να πει το κράτος δεν με μέλλει τι γίνεται

έξω από τα σύνορά μου», αποφαίνεται ο Δραγούμης. Δυστυχώς το νεοελληνικό κράτος είπε πολλές φορές και το εφάρμοσε κατά σύστημα. Δεν είπε στα 1974 πως η Κύπρος είναι μακριά, και άρα δεν μπορούμε να την προστατεύσουμε στρατιωτικά;

Αλλά τα κείμενα του Δραγούμη ως κείμενα ιστορικής αυτογνωσίας του Νεοελληνισμού παρέχουν την ευκαιρία να ξεκαθαρίσουν μερικά κρίσιμα πράγματα και έννοιες-κλειδιά για την κατανόηση του νεοελληνικού γίγνεσθαι.

Η Τουρκοκρατία υπήρξε η βαρύτερη δοκιμασία του Γένους. Τουλάχιστον τα πρώτα 150 χρόνια είχε σταματήσει το σύμπαν. Ο ραγιάς είναι αντικείμενο και όχι υποκείμενο. Δεν είναι επομένως διόλου υπερβολική η αλληγορική ρήση «όπου πατήσει Τούρκου ποδάρι, όχι λουλούδι, μα ούτε χορτάρι δεν φυτρώνει». Έχει δίκαιο ο George Horton να επισημάνει ότι «ο μοναδικός πολιτισμός που υπήρξε στην Τουρκία από την αποφράδα μέρα του 1453 ήταν αυτός που πρόσφεραν τα απομεινάρια της γηραιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας» (*Αναφορικά με την Τουρκία* σ. 193).

Η φυγή των λογίων στη Δύση και η απαγόρευση πάσης εκπαιδευτικής κινήσεως στην πρώτη φάση του οσμανλικού κράτους, ακινητοποιεί και αχρηστεύει, ευτυχώς προσωρινά, τις πνευματικές δυνάμεις του Γένους. Οι υπερεθνικές και διαχρονικές αξίες που φορέας τους είναι ο Ελληνισμός επέτρεψαν την επιβίωση και την ανανέωση του πολιτισμού του, χωρίς να έχει πρωτογενή εξουσία.

Η Εθναρχούσα Ορθόδοξη Εκκλησία διεδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην προστασία των πιστών και παρά ορισμένες περιπτώσεις προσωπικής αναξιοότητας στην αντίσταση κατά των καταχρήσεων εξουσίας και αργότερα στην ανατροπή της τυραννίας. Ο Οικουμενικός θρόνος κράτησε πάντοτε τη λεπτή ισορροπία ανάμεσα στον εθνισμό και την οικουμενικότητα. Από την πλευρά της η Εκκλησία με τους αγώνες και τις θυσίες της, με την καθημερινή αδιάκοπη παρουσία της εγγυήθηκε την ανεμπόδιστη συνέχεια του Γένους. Γι' αυτήν τη συνέχεια και την ενότητα του Ελληνισμού άγγεται κυριολεκτικά ο Ίων που δεν παύει ποτέ να διαλαλεί την πίστη του στο μέλλον του Έθνους.

Στην κλιμακούμενη στον καιρό του αντιπαράθεση ανάμεσα λογισματισμού και δημοτικισμού ο Ίων τάσσεται φανατικά με τους δημοτικιστές. «Ο χυμός του δέντρου είναι η δημοτική παράδοση».

Τα δύο πρωτογενή στοιχεία της νεοελληνικής πραγματικότητας, ο κοινοτισμός και η Ορθοδοξία δεν τράβηξαν όμως ισοδύναμα την προσοχή του. Ο κοινοτισμός τον απασχόλησε, τον μελέτησε, τον υιοθέτησε και τον πρόβαλε. Επέκρινε μάλιστα αμείλικτα και την ξενόφερτη βασιλεία που με όργανά της απέβαλε τους αυτόχθονες δημοκρατικούς θεσμούς του κοινοτισμού και του εθιμικού λαϊκού δικαίου και επέβαλε ξένα ήθη, δίκαιο και συγκεντρωτικούς πολιτικούς θεσμούς που προσιδίαζαν ίσως στη Βαυαρία αλλά καμία σχέση δεν είχαν, όσα ο Μάουερ εισήγαγε με την παράδοση του Ελληνισμού.

Επηρεασμένος μάλλον από την αστική ευρωπαϊκή ιδεολογία των συγχρόνων του ο Μακεδών διπλωμάτης και πολιτικός δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται τη διάσταση της Ορθοδοξίας ως στοιχείου της εθνικής μας ταυτότητας και ως κινητήριας δύναμης του έθνους προς τα εμπρός.

Υπήρξε βλαπτική για το έθνος η άποψη που μεταπελευθερωτικά οδήγησε σε ένα άλμα προς τα πίσω απευθείας στην ελληνική αρχαιότητα, περιφρονώντας τα χίλια χρόνια της βυζαντινής ακτινοβολίας ενός μεγάλου πολιτισμού που συνέζευξε την κλασική σκέψη με τη χριστιανική Αποκάλυψη. Σε εποχή μάλιστα που η Δύση διήνυε ένα σκοτεινό Μεσαίωνα.

Εξ άλλου στη μετά το 1821 Ελλάδα δεν πρυτάνευσε το πνεύμα του Αγώνα. Την επομένη του Εικοσιένα σταμάτησε μια εξελικτική πορεία που θα προήγε τη βιοτεχνία, το εμπόριο, τους κοινωνικούς θεσμούς, και την κοινοτική ανάπτυξη, μεγέθη που ο Ελληνισμός είχε κατακτήσει στην τελευταία φάση της Τουρκοκρατίας. Εκεί επήλθε δυστυχώς δραματική οπισθοδρόμηση προς την αγροτοκτηνοτροφική οικονομία.

Ο Δραγούμης αντιτίθεται στον ευρωπαϊκό μαϊμουδισμό των Νεοελλήνων που αντιγράφουν τα ευρωπαϊκά κακέκτυπα ζωής και συμπεριφοράς και προσηλώνονται τυφλά στους μηχανισμούς κοινωνικής παθολογίας που αναπαράγει η ευρωπαϊκή αντιφατικότητα κατά του Ελληνισμού, ενώ διακατέχονται από κόμπλεξ εθνικής κατωτερότητας και ανοίγουν διάπλατα τις πύλες στην ξένη πολιτιστική εισβολή. Μια τέτοια στάση δεν έχει ανάλογο στην ιστορία μας. Τα ζωντανά κύτταρα του πολιτισμού μας δεν απέκρουαν την επικοινωνία με τους άλλους πολιτισμούς αλλά αφομοίωναν γόνιμα και δημιουργικά ό,τι μπορούσαν να προσλάβουν.

Για τον ελληνοκεντρικό συγγραφέα: «Ο ξενοφερμένος βασιλιάς με οργανωτές χοντρούς Βαυαρέζους αντέγραψαν νόμους φράγκικους και συντάγματα ισοπεδωτικά. Τους νέους τους έστελναν στην Ευρώπη για να σπουδάσουν ευρωπαϊκά και άμα ξαναγύριζαν με ένα δίπλωμα στο χέρι, τους είχαν για θεούς. Οι μικροί αυτοί διπλωματούχοι θεοί καταφουσκωμένοι από ξένη μάθηση κακοχωνεμένη πολέμουσαν να κλονίσουν ακόμα περισσότερο την πεποίθηση των Ρωμιών στον εαυτό τους (...). Και ό,τι έφτανε ίσια από την Ευρώπη εφάνταζε και λαμποκοπούσε. Ότι ήταν εντόπιο περιφρονημένο (...). Η ξενομανία του κράτους έφτασε σε τέτοιο σημείο που έστειλε και κορίτσια στην Ευρώπη να μάθουν... νοικοκυρική!»

Σήμερα η Ευρώπη είναι ο αμετάκλητος προσανατολισμός μας στις νέες δομές του ιστορικού γίνεσθαι. Το δίλημμα «μονεθνική ή πολυεθνική» πρέπει να είναι η αυριανή Ευρώπη, επιδέχεται μian απάντηση: Πολυεθνική. Αυτό σημαίνει απόλυτο σεβασμό των πολιτισμικών και άλλων ιδιαιτεροτήτων κάθε έθνους, κάθε χώρας.

Γνήσιος Μακεδνός — όπως υπέγραφε ο Στέφανος Δραγούμης — ο Ίων λάτρεψε την πανώρια χώρα για την οποία και ο «θάνατος του παλληκαριού». Αυτή την ώρα που επιχειρείται και επισπεύδεται λόγω ελλαδικών παλινωδιών η νέα κατά της Μακεδονίας επιβουλή, είναι επείγον να ακουσθεί η φωνή του Γενναίου:

«Η Μακεδονία είναι σχολείο ελευθερίας, σχολείο που φτιάχνει άνδρες ελεύθερους (...). Η Μακεδονία θα μας σώσει. Αν τρέξουμε να σώσουμε τη Μακεδονία, εμείς θα σωθούμε!»